

”AVIOLIITTO ON NYKYAIKANA HUONO LIIKEYRITYS”

Jälleenrakennusajan talous ja rakkauden mahdollisuudet Hilja Valtosen *Neiti Talonmiehessä*

Elina Arminen

Jälleenrakennusaika toisen maailmansodan jälkeen oli Suomessa materiaalisen niukkuuden ja vähitellen elpyvän talouden aikaa. Puute ja siihen liittyvät selviytymisen strategiat määrittivät monien ihmisten arkea 1950-luvulle asti. Taloudellisuutta ja työteliäisyyttä korostavat arvot näkyvät aikalaiskirjallisuudessa, myös kevyeksi viihteeksi tarkoitetuissa teoksissa.¹

Artikkelissani tarkastelen jälleenrakennusajan talouden jälkiä Hilja Valtosen vuonna 1954 ilmestyneessä viihderomaanissa *Neiti Talonmies*. Teos kertoo parikymppisen Irja Sassin kokemuksista Papujoen keskikoulun talonmiehenä jossakin Itä-Suomessa 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa. Irja on Karjalan evakko, ja hän on jäänyt orvoksi 15-vuotiaana. Talonmiehen tehtävä on vaativa, sillä Irjan on yksinään vastattava noin sadan hengen laitoksen pyörimisestä ja koulutyön materiaalisista edellytyksistä. *Neiti Talonmies* kertoo myös sosiaalisesta noususta: Irjalla on tähtäimessä ylioppilaslakki ja opiskelupaikka yliopistossa. Rakenteeltaan romaani on moniaineksinen. Kyseessä on päiväkirjaromaani. Irja vuodattaa tuntemuksensa Tilikirjaksi kutsumaansa päiväkirjaan. Romaaniin sisältyy myös kirjeitä, taulukoita ja laajahko sisäkertomus toisesta taloudellisen niukkuuden ajasta, 1860-luvun nälkävuosista². *Neiti Talonmies*, kuten monet muutkin Hilja Valtosen romaanit, edustavat romanttista viihdekirjallisuutta kaavamaisine, avioliittoon päättyvien juonineen. Nykynäkökulmasta niiden ”romanttisuus” on kuitenkin vähintäänkin suhteellista. Teokset sisältävät varsin kirpakkaa sosiaalisten tilanteiden havainnointia, parisuhteen realiteettien kuvaamista ja yhteiskunnallisen epätasa-arvon kritiikkiä.

Analysoin *Neiti Talonmiehen* sisältämiä kuvauksia materiaalisesta niukkuudesta, työstä, toimeentulosta ja niiden suhteista luokkaan ja sukupuoleen. Tarkastelen teoksen teemojen suhdetta jälleenrakennusajan ahkeruutta ja yhteishenkeä

1 Suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa jälleenrakennuksen henkinen puoli on ollut esillä materiaalista enemmän. Esimerkiksi sotakirjallisuudella on ollut keskeinen rooli väkivaltaisten ja traumaattisten muistojen purkajana (Niemi 1988; Kivimäki 2013; 2014). Modernismin on tulkittu reagoineen sodan jälkeiseen arvomurrokseen etsimällä uusia, illuusiottomia todellisuuden kuvaamisen tapoja (ks. Turunen 1999, 220–224).

2 Sisäkertomukset, peilirakenteet, intertekstuaalisuus sekä sankarittaren omaa ääntä korostava minäkerronta ovat Valtosen teoksille tyypillisiä piirteitä (Malmio 1995 ja 1996).

korostaneeseen eetokseen: pohdin, kuinka teos on osallinen aikansa taloutta koskevista puhetavoista. Pohdin myös teoksen moniaineksista rakennetta: millaisen muodon kysymykset taloudesta ja toimeentulosta romaanissa saavat ja miten kerroksen ratkaisut vaikuttavat viihderomaanin konventioihin.

Lähestymistapani on väljästi kulttuuripoeettinen. Steven Greenblattin (1997) mukaan erilaiset todellisuuskuvat, käsitykset historian tapahtumista tai vaikkapa luontoa koskevat käsitykset rakentuvat suhteessa kulttuurisen kuvaston jatkuvaan kierrättämiseen. Historian kertomus, jota kaunokirjallisuuskin rakentaa, muodostuu suhteessa oman aikansa poliittisiin, kaupallisiin ja ideologisiin intresseihin. Toisinaan jotkut yksittäiset tekstit tai kuvat ovat avainasemassa jotakin aikakautta tai tapahtumaa kokevien mielikuvien kiteyttäjinä, mutta niitä ympäröi suurempi tekstien joukko. Näihin, marginaalisempiin teksteihin voi sisältyä toisenlaisia, ristiriitaisia ääniä. (Gallagher & Greenblatt 2000, 49.) Kulttuuripoeettisessa tarkastelussa teokset ikään kuin palautetaan niitä ympäröivän tekstiavaruuden osaksi. Tällöin tarkastelun kohteina voivat olla sekä kaunokirjalliset teokset että muut niitä ympäröivät tekstit. (Mts. 12–16.) Artikkelissani oletan, että *Neiti Talonmies*, tunnetun viihdekirjailijan bestseller, on ollut luomassa mielikuvia sodanjälkeisestä arjesta. En lue kaunokirjallista representaatiota dokumenttina aikakautensa todellisuudesta, mutta oletan että teos kantaa jälkiä niistä arvoista ja päämääristä, joiden avulla Suomea tuolloin rakennettiin. Oletan myös, että viiheellinen naistenromaanin voi sisältää jälkiä myös niistä ristiriidoista, jotka myöhemmin ovat peittyneet jälleenrakennusajan yhteishenkeä korostavien mielikuvien alle. Talouden ymmärrän artikkelissani eletyksi ja koetuksi taloudeksi³. Painopiste on yksityisten ihmisten arkisessa toiminnassa ja kokemuksissa, ei niinkään jälleenrakennusajan suomalaisessa talousjärjestelmässä. Kiinnitän huomiota romaanin representaatioihin toimeentulon järjestämisestä, kulutusvalinnoista ja vaihdannan merkityksistä ihmissuhteissa.

2000-luvulla suomalaisessa kirjallisuuden ja taiteentutkimuksessa taloudesta on keskusteltu vilkkaasti. Tärkeitä teemoja ovat olleet globalisaation ja uusliberalismin vaikutukset taide- ja kirjallisuusjärjestelmien rakenteisiin, toimijoihin ja esteettisiin päämääriin (ks. Sevänen 2008; Turunen 2009; Jokinen 2010). Tutkimuksessa on myös tarkasteltu, kuinka kirjallisuus on kuvannut globaalin kapitalismin vaikutuksia yhteiskunnan rakenteisiin, hyvinvointiin ja toimeentuloon (ks. esim. Ojajärvi 2006; Ojajärvi 2013; Ojajärvi & Steinby 2008). Etenkin yhteiskuntatieteellisessä kapitalismitutkimuksessa on tehty marxilaisen taloustieteen käsitteiden uudelleenarviointia 2000-luvun näkökulmasta (ks. esim. Sennet 2007; Patomäki 2007; Harvey 2010; McGuigan 2010). Artikkelini jatkaa keskustelua talouden ja kaunokirjallisuuden aiheiden ja ilmaisutapojen suhteista. Irrottaudun kuitenkin kapitalismikriittisestä näkökulmasta. Suhteutan sen sijaan Valtosen romaania jälleenrakennusajan taloutta ja toimeentuloa koskevaan tutkimukseen. Erityisen tärkeässä osassa

3 ”Eletyn ja koetun” talouden taustalla on Beverley Skeggsin (2014) näkemys ”elävästä luokasta”. Hänen mukaansa tuotamme ja uusinnamme luokka-asemia jatkuvasti arkisessa toiminnassamme: esimerkiksi tapamme tulkita omaa ja toistemme kulutustottumuksia, vuorovaikutustapoja, pukeutumista ja mielenkiinnon kohteita on kiinnittynyt mielikuviin luokasta. Luokka vaikuttaa siihen, millaisia ominaisuuksia – esimerkiksi fyysinen maskuliinisuus, hyperseksuaalisuus, rikollisuus, coolius – tiettyihin ruumiisiin kirjataan ja miten niitä arvotetaan. (Skeggs 2014, 27–31.)

ovat naisten työtä koskevat muistitietotutkimukset, esimerkiksi Kirsi-Maria Hytösen (2014) *Ei elämään lomaa mahtunut: Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana* (2014) sekä Tytti Steelin (2011) artikkeli ”Sataman Helmi: Sukupuolen risteävät erot satamatyöntekijän muistelukerronnassa”. Muistitieto ja sitä käsittelevä tutkimus, kuten sodanjälkeistä aikaa kuvaava kirjallisuuskin, ovat representaatioita menneestä. Vaikka muistitiedon juuret ovatkin elettyssä ja koetussa menneisyydessä, se on tuotettu jälkeinpäin. Muistettuun ovat vaikuttaneet kokemusten lisäksi myös myöhemmät sodan jälkeistä aikaa koskevat esitykset ja puhetaukset. Vertaamalla kaunokirjallista aineistoa ja jälleenrakennusajan arkea koskevaa tutkimusta on mahdollista saada käsitys siitä, millaisina prosesseina menneisyyttä koskevat mielikuvat syntyvät ja muuttuvat. Hilja Valtosen tuotannon yhteiskunnalliset teemat ovat olleet aiemminkin esillä. Anna Tuukkanen (2009, 60–61) on tarkastellut *Nuoren opettajattaren varaventiiliä* huumoriin verhottuna yhteiskuntakritiikkinä ja kuvauksena luokka-asemien tuottamisesta. Kristina Malmio (1995 ja 1996) on puolestaan analysoinut Valtosen tuotannon romanttista diskurssia vastustavia piirteitä.

TYÖ, KOULUTUS JA SOSIAALINEN NOUSU SODANJÄLKEISESSÄ SUOMESSA

Jälleenrakennusaika⁴ on osa suomalaisten kulttuurista muistia, eräänlainen konstruktio kansan yhteisestä kokemuksesta. Tämän kertomuksen kulmakiviä ovat olleet sotakorvausten maksaminen, evakkojen asuttaminen, Lapin tuhojen korjaaminen ja 1950-luvun alkuun jatkunut elintarvikeseännöstely. Jälleenrakennusaikaa ovat määritelleet mielikuvat niukkuudesta, kovasta työstä ja yhteishengestä. Helsingin olympialaisilla vuonna 1952 on ollut ikoninen asema tuon yhteishengen ja onnistuneiden ponnistusten symbolina. Antero Holmilan mukaan lehdistö ja muut tiedostusvälineet olivat keskeisessä roolissa rakentamassa jälleenrakennuksen eetosta: ne pitivät yllä ja tuottivat käsitystä selviytymisestä, yhteistyöstä, velvolluuksien täyttämisestä ja itsehillinnästä (Holmila 2008, 3; ks. myös Alasuutari 1996, 107). Jälleenrakennusaika on varsinkin nostalgisessa puheessa edustanut menetettyä yhtenäiskulttuurin aikaa, vaikka suomalainen yhteiskunta oli pluralisoitumassa nopeasti (Hytönen 2013, 7–13; Holmila 2008, 3). Tämä tulee esiin tarkasteltaessa työn ja koulutuksen merkityksiä.

1940- ja 1950 -lukujen taitteessa työtä oli paljon, ja sitä määritteli usein pakko. Suomi oli agraarivaltainen maa, jossa työ oli usein fyysistä. Myös kehittyvä teollisuus vaati paljon työvoimaa. Työtä riitti myös rintamamies- ja evakkotilojen raivamisessa, joiden tarkoitus oli saada sodassa eniten menettänyt väestö kiinni johonkin pysyvään. Työn raskaudesta huolimatta jälleenrakennuskauden kertomuksissa korostuu työn terapeuttinen merkitys. Jenni Kirveen mukaan jälleenrakentajat raatoivat, koska he tarvitsivat aineellista pääomaa säilyttääkseen perusturvallisuuden

4 Käsitettä jälleenrakennusaika käytetään tutkimuksessa monessa merkityksessä. Välitön, materiaalsen jälleenrakentamisen aika alkoi suuressa osassa maata jatkosodan päättymisen jälkeen 1944. Lapissa sota jatkui kevääseen 1945 asti. Siellä materiaalsen tuhot olivat suurimmat ja jälleenrakennus vaati eniten ponnistuksia. Välitön jälleenrakennusaika jatkui 1950-luvulle asti. Rajapyykkejä on etsitty esimerkiksi siitä, kun sotakorvaukset saatiin maksettua 1952. Henkinen jälleenrakennus, ja osin materiaalsenkin, ovat jatkuneet kuitenkin huomattavasti tätä pidempään. Laajimmillaan sitä edustavat sodan uudelleentulkinnat kaunokirjallisuudessa, taiteessa ja tutkimuksessa. (Ks. esim. Tuominen 2003 ja 2015; Kivimäki 2013.)

tunteensa. Työn avulla kohotettiin omaa elintasoja ja tavoiteltiin lapsille parempaa elämää. Työnteolla lievitettiin myös menetyksen kokemuksia ja traumoja. Fyysinen rasitus auttoi kääntämään huomion pois ahdistuksesta ja omien aikaansaannosten näkeminen tuotti iloa. (Kirves 2015, 259, 275.) Vaikka jälleenrakennusaikana työtä riitti, työ ja taloudellinen nousu eivät kuitenkaan olleet itsestäänselvyys: 1940-luvun lopulla Suomea koetteli paha inflaatio ja 1950-luvun puolenvälin jälkeen työttömyys alkoi kasvaa. (Nenonen 2013, 100.)

Työ ei merkinnyt miehille ja naisille samaa. Sota-aikaa ei voida pitää erityisen dramaattisena vedenjakajana suomalaisten naisten palkkatyössä. Naimattomien naisten työssäkäynti, myös teollisuustyö, oli ollut varsin yleistä jo ennen sotia (Hytönen 2014, 8; Suoranta 2009, 54). 1950-luvulla asenteet perheellisten naisten työssäkäyntiä kohtaan alkoivat muuttua myönteisemmiksi, mutta varsinaisesti naisten palkkatyön suurin kasvu sijoittuu vasta 1960- ja 1970-luvuille (Hytönen & Koskinen-Koivisto 2011, 10). Sodan aikana naisten työpanos oli kuitenkin monipuolistunut. Naiset olivat huolehtineet peltotöistä, hevostöistä, teollisuuden töistä ja muista ennen sotia miesten vastuulla olleista tehtävistä. Vaikka suurin osa miehistä palasikin entisiin tehtäviin ja naimisissa olevat naiset jäivät koteihin, kokemus selviytymisestä arjessa ilman miehiä nosti monen naisen itsetuntoa. (Nevala & Hytönen 2015, 152.) Ajatukset miehestä ensisijaisena perheenelättäjänä elivät vielä voimakkaina. Tästä kertovat erimerkiksi palkkaerot: välittömästi sodan jälkeen oli eri palkkataulukot miehille ja naisille, siten että naisen palkka oli samasta työstä noin 70 % miesten palkoista. Miesten ja naisten tuloeroja tasoitti lapsilisä, jota alettiin maksaa vuodesta 1948 asti jokaiselle äidille lapsiluvun mukaan. (Bergholm 2011, 30.)

Työn luonne oli kuitenkin 1950-luvulla muuttumassa: teollisuuden, palvelualojen ja erilaisten asiantuntijatehtävien merkitys työllistäjänä kasvoi. Samalla nousi suomalaisten koulutustaso. Koulutus nähtiin paitsi tärkeänä työn tuottavuuden kasvun ja yhteiskunnallisen kehityksen edellytyksenä, myös sosiaalisen nousun välineenä. Koulutuspolitiikka pyrki vastaamaan muuttuvan yhteiskunnan tarpeisiin. (Tilastokeskus 2007; Selin 2017, 54.) Suurten ikäluokkien syntyminen välittömästi sodan jälkeen vauhditti tarvetta uusien ja demokratisoida koulujärjestelmää: Uusia kansakouluja ja oppikouluja rakennettiin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla kiivaasti, koulua käytiin usein kahdessa vuorossa ja opettajankoulutuksen uudistamiselle oli tilausta. (Hytönen 2013, 43–59.) Oppikoulu tarjosi kansa- ja kansalaiskoulua monipuolisempia mahdollisuuksia jatkokoulutukseen ja ammatinvalintaan, joten sen suosio kasvoi vähitellen alemmissa yhteiskuntaluokissa (Selin 2017, 53–55; 69–74). Tilastokeskuksen mukaan ylioppilastutkinnon suorittaneita oli 1930-luvulla vuosittain runsaat 2 000 eli noin 3 prosenttia ikäluokasta, mutta vuonna 1950 ylioppilastutkintoja suoritettiin jo reilut 4 000 ja vuonna 1963 ylitettiin 10 000:n raja. Tämän seurauksena myös korkeakouluopiskelu alkoi yleistyä ja demokratisoitua. Jos vuonna 1950 korkeakouluissa oli yhteensä runsaat 14 000 opiskelijaa, niin kymmenen vuotta myöhemmin oli ylitetty 20 000 opiskelijan raja. Muutoksia tapahtui sekä yliopisto-opiskelijoiden luokkaan että sukupuolirakenteessa. (Tilastokeskus 2007.)

Hilja Valtosen *Neiti Talonmies* kuvaa siis aikaa, jolloin sodasta toivuttiin ja suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa rakennettiin niin koulutuspolitiikan, perhepolitiikan kuin työlainsäädännönkin avulla. Seuraavaksi tarkastelen, miltä tämä kehitys vaikutti talonmies Irja Sassin silmin.

NEITI TALONMIEHEN TULOT JA MENOT

Neiti Talonmiehessä kuvattu työyhteisö, Papujoen keskikoulu, edustaa yhtä tunnistettavaa viipaletta sodanjälkeisessä Suomessa. Kyse on itäsuomalaisesta kirkonkylästä, jossa on oma keskikoulu. Täysmittainen oppikoulu, jossa on lukio, löytyy Kauppalasta. Lisäksi jokaisella Papujoen syrjäkylällä on oma kansakoulu, ja näihin kaikkiin riittää loputtomasti lapsia.

Papujoen keskikoulu on organisoitu nykysilmin tarkasteltuna erittäin vapaamuotoisesti. Se on sekoitus agraarisen kirkonkylän vanhaa järjestystä ja nykyaikaistuvaa työelämää. Opettajakunta on koottu sekalaisesti kirkonkylän kynnelle kykenevistä: muutamien maistereiden lisäksi opettajina häärivät ruustinna, ison talon ylioppilastytär ja naapurin agronomi-Ansu. Rehtori, Veli Pasi Kuusi hallitsee kouluaan isännän ottein. Hän pitää tiukasti kiinni roolistaan ja katsoo esimiesasemansa oikeuttavan puuttumisen työntekijöiden yksityiselämään. Irja Sassin palkkaaminen koulun talonmieheksi on esimerkki organisaation puolimuodollisuudesta: Koulun johtokunnassa istuva Jyväskylän Tuomas-isäntä on havainnut kansakoulun opettajan kasvattityön Irjan työteliääksi ihmiseksi. Kun keskikouluun tarvitaan uutta talonmiestä, hän tietää sanoa, että ”Irja-neiti on paras mahdollinen tapaus talonmiesten virka-alalla, vahva, siisti, rehellinen ja halpa” (52).

Neiti Talonmiehen työurasta muodostuu naisen ahkeruuden ylistys, joka jättää jälkeensä *Seitsemän veljeksien* Aapon kuuluisan kuvauksen ”aitan polulla astelevan emännän” työpäivästä (Kivi 1975, 17–18). Irjan työnkuva pitää sisällään huolehtimisen kaikista koulutyön mahdollistavista ”tukipalveluista”. Hän kuvaa normaalia työpäiväänsä seuraavasti:

Piirtelenpä nyt muistiin, millaisia ovat työpäiväni, sillä voinhan joskus maailmassa saada puolitusinaa laiskoja lapsia, silloin on hyvä lukea heille seuraava sivuaukeama, joka todistaa, etteivät he ainakaan äitiinsä ole tulleet.

Kello 5.45. soi herätyskello kuin pahalaisen tornikello. Kello 6. alkaa kaino savukiehkura nousta Keskikoulun savutornista kertomaan kylälle tulen synnystä, jonka neiti Öhöm Talonmies on mahtiraapaisulla matkaan saattanut. – – Ensimmäisen tunnin aikana siivoan herra Rehtorin asunnon ja lämmitän uunit. Seuraavan tunnin aikana kuorin perunoita, tai murskaan kaalia, panen herneitä likoon, tilaan ruokatarvareita seuraavaksi päiväksi ja pidän tiukasti silmällä valmistuvaa ruokaa. Välillä käyn vierailulla pannuhuoneessa. Kolmannella tunnilla panen lusikat ja kupit luokkiin meneviin koreihin, ammennan keitot ämpäreihin. Panen tiskiveden lämpiämään. Neljännen tunnin aikana pesen astiat ja keitän opettajille virkistävän päiväkahvin. Kello 13 villien lauma hajautuu suurimmalta osaltaan, luokka tai pari jatkaa töitä klo 14. Mutta neiti Öhöm Talonmies on saanut keittiönsä kuntoon, muuttaa valkean takin siniseen ja harjaan tarttuen ryntää luokkiin siivoamaan kuin Egyptin faarao-vainajain orjavouti seisoi selän takana ruoskaansa läiskyttämässä. – – Klo 19 rynnistävät koululle voimistelijat, laulajat, soittajat, näyttelijät, tanhuujat,

raamattupiirit, ym. ym. Sinä aikana pesen pyykkiä, silitän tai leivon. Klo 21 hiljennetään koulutalo lopullisesti, jolloin neiti Öhöm Talonmies vielä kerran siivoaa aulan tai käytetyn luokan. (Mts. 137–138.)

Kuvauksessa kiinnittää huomiota käsin tehtävän työn määrä ja työn luonteen määrittäminen sillä perusteella mitä koulu yhteisö tai erilaiset harrastuspiirit kulloinkin tarvitsevat. Työehtosopimuksista ei puhuta, ja työntekijä venyy työnsä mukaan. Irjan tehtäviin kuuluu varsinaisten talonmiehen toimien lisäksi koulun keittolasta, rehtorin virka-asunnosta ja opettajien kahvituksista huolehtiminen – toki erillistä korvausta vastaan. Näiden töiden lisäksi Irjalla on runsaasti sivutoita ja omia harrastuksiaikin:

En ole vuoteessa keturoinut. Illat kudon kangasta. Päivisin vierailen kylän herrasperheitten kesäpyykyjä pesemässä ja korjaamassa. Joka sunnuntai olen käynyt kauppalassa keskustelemassa erään rouva Kerttusen kanssa englanniksi, ettei jalo taitoni ruohottuisi. Keskusteluhetki maksaa á 300 mk kerta. (Mts. 83.)

Neiti Talonmiehen työnkuvauksissa korostuu ahkeruus, toimeliaisuus ja voima. Irjan raadantaa kuvataan ironisen kepeällä otteella, mikä luo vaikutelman siitä, että hän pystyy mihin vain. Kerronnassa on yhtymäkohtia siihen, kuinka jälleenrakennusajan naiset muistelukertomuksissaan ovat kuvanneet suhdettaan työhön. Kirsi-Maria Hytönen on erottanut sota- ja jälleenrakennusajan muistitietoa aineistostaan suoranaisten teräsnaiskeskusteluiden: naiset kuvaavat, kuinka ovat jaksaneet senkin jälkeen, kun voimat ovat loppuneet, terveys on vaarassa ja selkäranka rutisee. Tähän asenteeseen kuuluu, että työstä ei valiteta ääneen. Naiset painottavat ahkeruuttaan myös osoittaakseen omaa tärkeyttään ja tarpeellisuuttaan. (Hytönen 2014, 168, 246.) Sekä Irjan hahmossa että jälleenrakennusajan naisten työmuistoissa on läsnä myytti vahvasta suomalaisesta naisesta. Mielikuva vahvuudesta rakentuu suhteesta työntekoon ja ahkeruuteen. Sota- ja jälleenrakennusaikana se asettui osaksi suomalaisten selviämisen eetos. Vahvan naisen myytti on ollut tärkeä osa tasa-arvoideologiaa, mutta se peittää alleen myös ristiriitoja (Vakimo 1999; Hytönen 2014, 34.) Näin Irjankin tapauksessa.

Irja ei tietenkään ahkeroinut hyvän hyvyttään tai epäitsekkyyttään. Hän ei peittele sitä, että tekee työtä rahan vuoksi. Palkan merkitys korostuu myös jälleenrakennusajan naisten kuvauksissa työstään: palkka oli tärkein työntekijän motivaattori, vaikka sitä naiset eivät aina erikseen korostaneet. Perheelle piti saada ruokaa ja katto päälle. (Hytönen 2014, 245.) Irjan hahmo kiteyttää sodan kokeneelle sukupolvelle ominaisen käsityksen palkkatyöstä ja omaisuudesta turvallisuuden takaajana. Hän on sodassa menettänyt kaiken: vanhempansa, kotiseutunsa ja miltei kaikki perheelleen kuuluneet tavarat. Tästä syystä hän tarttuu jokaiseen ansaitsemisen mahdollisuuteen ja luottaa ainoastaan omiin voimiinsa. Rahan ja omaisuuden tärkeys turvallisuuden takaajana tulee esiin erityisesti tavassa, jolla romaanissa tienesteistä puhutaan. *Neiti Talonmies* on päiväkirjaromaani, mutta Irjan päiväkirja on itse asiassa tilikirja. Hän merkkää siihen tarkasti tulonsa ja menonsa, ja kertoilee niiden ohessa rahanhankintatavoistaan ja siitä, mihin ansiionsa käyttää. Tästä syystä romaani on täynnä erilaisia listoja ja taulukoita. Seuraavasta taulukosta ilmenevät sekä Neiti Talonmiehen päätoimen että sivutoimien tulot (71):

Tulot, joista valtio, kunta ja seurakunta ovat kuorineet kerman päältä:

Talonmiehen palkka		15.480 mk
Oppilasruokalan palkkio	hoitajan	4.000 mk
		_____
		yht. 19.480 mk
Verovapaat eli ns. mustat tulot:		2.640 mk
Puhdas tulo opettajain päiväkahvista		1.000 mk
Rehtorin asunnon siivous		1.500 mk
Rehtorin pyykki ja silitys		1.500 mk
Rehtorin aamukahvi ja voileivät		3.000 mk
Hartiahuivi		_____
		yht. 9.640 m

Summat vaikuttavat huimilta, mutta kyse oli niin sanotuista ”vanhoista markkoista”. Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen Suomi kärsi kovasta inflaatiosta. Markan arvo laski vajaan sadasosaan siitä, mitä se oli ollut ennen ensimmäistä maailmansotaa. Tämä selittää sen, että neiti Talonmiehen kirjanpidossa hartiahuivit maksavat 3000 markkaa kappale.⁵ Suurimman osan rahoistaan neiti Talonmies vie pankkiin, mutta hän ostaa itselleen myös tarpeellisia tavaroita, kuten urheilupuvun, polkupyörän, rannekellon, vaatteita ja kirjoja. Suurin osa tavaroista on välttämättömyyksiä, mutta jotkin tavarat kuten urheilupuku ovat oman aikansa statussymboleita. Irja ostaa myös joitakin sellaisia tavaroita, jotka edustavat hänelle pysyvyyttä, kuten kaksi kappaletta hopeisia jälkiruokalusikoita. Beverley Skeggs (2014, 251–253) on tulkinnut tällaisia kulutusvalintoja ja niille annettuja merkityksiä luokkaerojen merkitsemisenä. Ostoksillaan Irja kurottaa kohti keskiluokkaista elämäntapaa, jota pitää tavoittelemisen arvoisena.

Tunnetaloutensa kanssa Irja on yhtä tiukka kuin rahojensa. Arjen vaikeuksista ja tulevaisuuden haaveista hän kertoo ainoastaan tilikirjalleen. Surun ja menetyksen kokemukset hän patoaa sisällään ja pitää itkemistä ja valittamista häpeällisenä. Irjan asenne on varsin hyvä esimerkki jälleenrakentamisen eetokseen kuuluneesta itsekurin ja itsensä hillitsemisen ihanteesta. Irjan päiväkirjan muoto, laajennettu tilikirja, viestii epäsuorasti rahan henkilökohtaisista merkityksistä sodan kokeneelle sukupolvelle. Talouden tasapaino on romaanin päähenkilölle elämänhallinnan lähtökohta, eikä sen merkitystä tarvitse piilotella. Raha ja tavarat eivät kuitenkaan ole itseisarvo. Kartuttaessaan tilejään ja tavaroitaan Irja tavoittelee pala palalta turvallisuuden tunnetta ja sosiaalista nousua.

5 Vuonna 1963 toteutettiin rahauudistus, jonka seurauksena ”uusi markka” vastasi sataa ”vanhaa markkaa”.

DROMEDAARI, KOMMUNISTI JA ROTUNAINEN

Monet *Neiti Talonmiehen* kuvaamista konflikteista kytkeytyvät sukupuoleen ja luokka-asemaan sekä niiden muutoksiin sodanjälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa. Irja edustaa työväenluokkaa sekä talonmiehen työn että perhetaustansa vuoksi. Hänen äitinsä on ollut siivooja ja isänsä töissä ruoppaajalla. *Neiti Talonmiehessä*, niin kuin usein muutenkin Hilja Valtosen tuotannossa, sivistys on tärkeä arvo (ks. Tuukkanen 2009, 71). ”Miesten töitä” tekevä parikymppinen työläistyttö

William Markus: Neiti talonmies 1955 © KAVI / Suomen Filmiteollisuus SF Oy

joutuu törmäämään siihen, että sivistys ei ole suoraan sidoksissa yhteiskuntaluokkaan ja varallisuuteen.

Se, että talonmiehen työ on perinteisesti mielletty miehiseksi ammatiksi, näkyy ammattinimikkeessä. Neiti Talonmiehen työn kuvaus paljastaa pian, että hänen tehtäviinsä sisältyy paljon kotitaloustyön kaltaista naiselliseksi työkseen katsottua, kuten keittämistä ja siivoamista. Havainto sukupuolten epätasa-arvosta on hiukan kierolla tavalla Irjan palkkaamisen taustalla. Papujoen keskikoulun herra Rehtori on havainnut, että koulujen talonmiehet näännyttävät vaimonsa työhön ja itse nostavat palkkaa ja laiskottelevat. Siksi hän vaatii ehdottomasti naispuolisen talonmiehen. Irja saa työn, koska on naiseksi epätavallisen vahva ja kookas, 179 cm pitkä.⁶ Voimaa tarvitaan, koska Irja joutuu käytännössä tekemään aiemmin kahdelle ihmiselle, talonmiehelle ja talonmiehen rouvalle, kuuluneet työt.

Irja joutuu työssään kohtaamaan karkeaa sukupuolista häirintää. Skeggsin (2014, 190–200, 212–213) mukaan työväenluokkaisuun naisiin on stereotyyppisesti liitetty mielikuvia estottomasta ja kontrolloimattomasta seksuaalisuudesta. Papujoen keskikoulussa Irjan olemusta tulkitaan tällaisista oletuksista käsin. Hän on näyttävä ja naisellinen nuori nainen, joten hän saa kuunnella jatkuvasti ulkomuotoonsa liittyviä kommentteja. Sivistyneenä itseään pitävä matematiikanopettaja ”Pulina” kommentoi hänen rintojaan ruotsiksi: ”Rotunainen. Rinnatkin niin ärhäkästi pystyssä, että heikottaa.” (73.) Hän olettaa, ettei Irja työläistäustaisena voi ymmärtää vieraita kieliä. Rehtori puolestaan kiittää matematiikanopettajan vihjailut sukupuolisesta kiinnostuksesta hänen ja Irjan välillä sillä, että ”Minua varten

⁶ Irjan koko ja voimat tekevät hänestä epätyypillisen romanssin sankarittaren. Mainitaanpa hänellä olleen teini-ikäisenä finnejäkin. Tällainen ”epätyypillisuus” on Valtosen usein käyttämä strategia, jolla hän kyseenalaistaa romanttisen lajin konventioita. (Ks. Malmio 1995, 5.)

on sievempiäkin naisia. Dromedaarit jätän sinulle” (74). Irja kohtaa myös fyysistä ahdistelua. ”Pulina” ottaa asiakseen tunkeutua Talonmiehen perässä pannuhuoneeseen, kähmiä ja näytellä eroottisia kuvia. Talonmies olisi täysin suojaton ilman terävää kieltään ja suuria voimiaan: matematiikan opettajan hän muutta mutkitta kantaa ulos valtakunnastaan.

Valtonen kuvaa, kuinka raskas fyysinen työ ja ahdistelun pelko vaikuttavat sekä naisen käsitykseen omasta kehostaan, että muiden käsityksiin hänestä naisena. Irja verhoutuu talonmiehen haalariin ja pyrkii pitämään kaikki vihjeet sukupuolestaan piilossa. Suurelle osalle hänen työyhteisönsä jäseniä viesti menee perille liiankin hyvin. Koulun opettajat kutsuvat Irjaa neiti Talonmieheksi, unohtavat, että tällä on nimikin eivätkä ole tunnistaa häntä siviilivaatteet päällä. Ristiriitainen kokemus seksualisoivien katseiden pelosta, epäeroottisuudesta ja nimettömyydestä on tyyppillinen myös sodan jälkeen miehisillä aloilla työskennelleiden naisten kertomuksissa. Tytti Steelin tutkimuksessa sataman pakkaus- purku- ja lastaustyötä muistelleet naiset kertoivat, että heitä ei huomattu naisina, vaan työntekijöinä. Tämä suojeli heitä ahdistelulta ja huonolta maineelta, mutta se vaikutti myös heidän minäkuvaansa. Satamatyöläisnaiset puhuivat itsestään epäeroottisina olentoina, rumina mutta hyvinä työhmisinä. (Steel 2011, 121–125.)

Neiti Talonmiehessä kuvataan kriittisesti tapoja merkitä ja pitää yllä luokkaasetelmia. Kriittisestä katseesta saavat osansa sekä herrat että työväenluokka. Luokka-asetelmissa vanhat poliittiset jännitteet kytevä taustalla. Papujoen ”parempi väki” yrittää määritellä, rajoittaa ja säädellä sitä, kuinka työläisväestön olisi syytä elää esimerkiksi komentoimalla heidän asumistaan, pukeutumistaan ja tulevaisuudensuunnitelmiaan. Toisaalta monet romaanin työläishahmot yrittävät hyötyä työnantajansa varoista epärehellisin keinoin. Neiti Talonmies on molempien ryhmien ulkopuolella. Herra Rehtori esimerkiksi epäilee neiti Talonmiestä kommunistiksi, kun tämä ilmaisee haluavansa asua tilavassa ja viihtyisässä kodissa. Kovin toisenlaisen linjauksen esittää naapurin siivoojarouva Laina. Tämä ehdottaa siivousurakan pitkittämistä ja laskuttamista useammasta tunnista kuin työ vaatii. *Neiti Talonmies* kieltäytyy ja seuraa tällainen sananvaihto:

- Kuule likka! Ethän sinä vain liene porvari?
- Jos rehellinen ja ahkera ihminen on porvari mielestänne, niin olen. (Mts. 78.)

Neiti Talonmiehessä työväenluokkaisuus representoituu pohjimmiltaan staattisena ja negatiivisena. Tätä mielikuvaa vahvistavat paitsi siivoojarouva Lainan kaltaiset kielteiset työläisnaisten representaatiot myös neiti Talonmielen kamppailu kohti keskiluokkaista elämäntapaa. Asetelma muistuttaa Skeggsin (2014, 283) havaintoa siitä, että mielikuvat keskiluokan edistyksellisyydestä riippuvat usein työväenluokan pitämisestä paikallaan, merkitsemässä takapajuisuutta.

Koulutus on Irjalle, kuten monille muillekin Hilja Valtosen romaanien hahmoille ainoa keino nostaa yhteiskunnallista asemaansa ja sivistyneisyyden osoittaminen sosiaalisessa kanssakäymisessä keino merkitä sitä (ks. myös Tuukkanen 2009, 71). 1950-luvun alussa yhteiskuntaluokka sääтели vielä suuresti kouluttautumista: vuonna 1950 vain 5–7 % oppikoululaisista oli Irjan tapaan perhetaustaltaan

lähtöisin alemmasta, kouluttamattomasta työväenluokasta (ks. Selin 2017, 144). Irjalle identiteetti sivistyneenä ihmisenä on tärkeä. Henkinen pääoma on osa hänen tavoittelemaansa elämänmuotoa, samaa johon kuuluvat sievä asunto ja hopealusikat kahvipöydässä. Ensimmäiset ajatukset kouluttautumisen hyödyistä Irja on imenyt jo ollessaan kasvattina kansakoulun Opettajaneidin luona. Siellä hän on tottunut kuuntelemaan klassista musiikkia, lukemaan Jane Austenin *Emmaa* alkukielellä ja keskustelemaan ulkomaisten kesävieraiden kanssa. Pontta Irjan kouluttautumishaaveille antaa kuitenkin suuttumus. Työskenneltyään vuoden Papujoen keskikoulussa hän rohkaistuu kysymään herra Rehtorilta, saisiko suorittaa yksityisesti keskikoulun oppimäärän. Vastaus on tyrmäävä:

Talonmies luulee siis, että kun on ollut vuoden yhteiskoulun talonmiehenä, voi ilman muuta saada keskikoulun päästötodistuksen. Ohoh! – On tietysti kouluja, joiden vahtimestarit ovat mielestään maistereita pätevämpiä. Omankin kouluni vahti-Mikko aloitti puheensa: minä ja muut maisterit... – – Tämä yritys on kertakaikkiaan mahdoton, se pitäisi talonmiehen ymmärtää. Minä en siedä uusia Juurakon Huldia ja heidän lorvailujaan virka-aikana! (Mts. 85.)

Neiti Talonmies suivaantuu, ostaa koulukirjat ja marssii Kauppalan yhteiskoulun neiti Rehtorin puheille. Tämän kannustamana Irja suorittaa talonmiehen toimen ohella kolmessa vuodessa sekä keskikoulun että lukion oppimäärän. Se, että ymmärtäväinen rehtori on naimaton nainen, alleviivaa ajatusta naisten keskinäisestä solidaarisuudesta ja naisen itsenäisyydestä ihanteena. Suoritettuaan ylioppilastutkinnon Irjalle avautuu mahdollisuus päästä Helsingin yliopistoon opiskelemaan kieliä.

Irjan hahmo edustaa sodan jälkeistä ”uutta naista”. Valtonen kuvaa miehet sovinnistisina ja seksistisinä ja koko yhteiskunnan jäykän luokkakantaisuuden kahlittamana. Tällaisessa maailmassa nainen pärjää, jos pitää puolensa ja ponnistelee eteenpäin. *Neiti Talonmiehen* kuva sekä työväenluokasta että kirkonkylän herrasväestä on armoton. Tästä huolimatta romaani ei usko niinkään yhteiskunnan muuttamiseen vaan yksilöön. Sankariksi nousee ahkera ja työtä tekevä ihminen, omaan elämänsä keskittyvä, poliittisesti sitoutumaton jälleenrakentaja. Neiti Talonmiehen sosiaalista nousua opiskelun avulla voisi kuvata tuhkimotariksi. Tosin kyseinen Tuhkimo ei odota rakkautta eikä ihmeitä, vaan aikoo ansaita kaiken raa’alla työllä.

SÄÄNNÖSTELTYÄ RAKKAUTTA

Neiti Talonmiehen käsitys avioliitosta ja etenkin sen taloudellisesta ohjautuvuudesta on sarkastinen. Rakkaudesta käydään kauppaa kuin Hella Vuolijoen näytelmissä tai Maria Jotunin novelleissa. Sodanjälkeinen väestöpolitiikka ja avioliittokäsitykset tarjoavat hyvän peilauskohteen romaanin painotuksille. Väestöpoliittinen suunnittelu tähtäsi kansakunnan talouden toipumiseen kannustamalla ja painostamalla ihmisiä menemään naimisiin ja hankkimaan paljon lapsia. Väestöliitto oli asettanut vuonna 1941 optimistiseksi tavoitteekseen lisätä Suomen väkilukua kuuteen miljoonaan. Vaikka naisten työssäkäynti 1950-luvulla yleistyi, esimerkiksi tuon ajan naistenlehtien diskurssissa kotiäiti oli ihanne ja kotityöt käsitettiin perheenemännän ammatiksi, jota hänen tuli hoitaa tehokkaasti ja taloudellisesti. (Knuutila 2013, 164.) Perheitä suosiva lainsäädäntö asetti perheet ja pariskunnat parempaan asemaan kuin yksinäiset ihmiset. Naimattomat joutuivat maksamaan niin sanottua

vanhanpiian tai vanhanpojan veroa vuodesta 1932 vuoteen 1975. Familistisesta perhepolitiikasta huolimatta monet sota-aikana ja sodan jälkeen nopeasti solmituista parisuhteista ajautuivat vaikeuksiin. Syynä saattoivat olla miesten sotatraumat, köyhyys ja se, että nuoret parit eivät olleet ehtineet tutustua kunnolla ennen avioitumista. (Kivimäki 2013, 82–83; Knuuttila 2013, 163–164) Se, että sodassa oli kuollut etenkin nuoria miehiä, väärästi parisuhdemarkkinoita. Realistisin vaihtoehto monille nuorille naisille oli hakeutua työelämään.

Neiti Talonmiehelle realiteetit ovat liiankin tuttuja. Häntä ahdisteleva matematiikanopettaja on nuorena naimisiin mennyt viiden pienen lapsen isä. Herra Rehtori puolestaan on kehittänyt avioliitonvastaisuudesta kokonaisen elämäntutkimuksen. Hän on katkera siitä, että verottaja vie hänen tuloistaan suuremman osan kun perheellisiltä ja on siksi vaihtanut tuottavan työnsä pääkaupunkiseudulla pikkupaikkakunnan rehtorin virkaan. Naisen kouluttautumista rehtori pitää vain yrityksenä päteä avioliittomarkkinoilla:

Jos talonmies ajattelee, että koulunkäyneillä ovat paremmat mahdollisuudet avioliittomarkkinoilla, on se sairas ajatus. Avioliitto on nykyaikana huono liikeyritys. Miljonäärejä ja virkamiehiä ei kaikille tipu. Virkanainen joutuu avioliitossa kantamaan kaksinkertaisen taakan, kodin ja viran. Avioliitto ei ole enää purkamaton. Mies hylkää hyvin usein perheensä. Paras elää yksin! – Vain valioyksilöiden tulee jatkaa sukua! (Mts. 90.)

Herra Rehtori ei toki itsekään ole valioyksilö, ainakaan mikäli tehdään päätelmiä siitä, millaisena neiti Talonmies näkee hänet ensimmäisen kerran. He kohtaavat koulun alkua edeltävänä yönä, kun Irja luulee olevansa yksin koululla ja hiipii juhlasaliin soittamaan pianoa ja laulamaan ”sun iltasi tähtihin ja yöhösi kuutamoina”. Rehtori yllättää hänet itse teosta:

Ovella seisoi olento, josta ei heti päässyt perille, oliko se pirunmoinen mies, vai miehenmuinen piru. Vaaleavillaisen lampaan jälkeen en ole nähnyt niin karvaista olentoa. Uudella eesaulalla oli luonnonvaraisten villojensa lisälämmikkeenä uimahousut. Tuuheitten kulmien alta kipinöi kaksi kiukkuista silmää ja punaisten huulien raoista välkkyi tasainen hammastarha.

– Mikä helkkarin valkyuria te olette, joka ulvotte kuin kiimainen susi? (Mts. 60.)

Jos ei herra Rehtori ole mikään unelmamies, niin Hilja Valtosen kuva miehistä ja rakkaudesta on hänen muussakin tuotannossaan varsin kyyninen. 1910–1930-lukujen viihderomaaneja tutkineen Kristina Malmion mukaan Hilja Valtosen tuotannolle on tyypillistä suoranainen kapina romanttisen kirjallisuuden diskurssia vastaan (1995, 2). Valtosen teoksissa nuoret naiset yleensä päätyvät naimisiin heitä itseään vanhempien vakavaraisten herrasmiesten kanssa, kun ensin on kiukuteltu ja kipunoitu romaanin verran. Sukupuolten välinen jännite syntyy siitä, että neito pitää nokkeluudellaan puolensa herraa vastaan. *Nuoren opettajattaren varaventiilissä* parikymppinen papin tytär Liisa ihastuu entiseen matematiikanopettajaansa Marttiin, joka on – varsin sadistiseen tapaan – purkanut ihastuksensa Liisaan ylenmääräisenä ankaruutena. Äreästä Martista sukeutuu kuitenkin toiveiden sulhanen, kun Liisa on ensin kärvistellyt vuoden ei-mieluisassa työssä kansakoulunopettajana Pohjanmaalla. Tällä välin Martti on väitellyt tohtoriksi. Vaikka *Varaventiilissä* korostetaankin Liisan itsenäisyyttä ja selviytymiskykyä, tulevaisuus kansakoulunopettajana

olisi merkinnyt hänelle yhteiskunnallisen aseman heikkenemistä. Avioliitto arvostetussa ammatissa toimivan miehen kanssa pelastaa hänet tältä kohtalolta (Tuukkanen 2009, 62; ks. myös Huhtala 1996, 240–241). *Vaimokkeen* (1932) Kirsti puolestaan suostuu kosto mielessään vaimoksi itseään 17 vuotta vanhemmalle agronomi Esko Latvalle. Esko on suuren kartanon omistaja. Kirsti kiusaa Eskoa vuoden päivät ja pelkkää pirullisuuttaan osoittaa hyvät emännän taitonsa. Hänen alkuperäisenä tarkoituksenaan on ottaa ero, kuitata avio-oikeuden kautta puolet herran omaisuudesta ja opiskella kanttori-urkuriksi. Tässä vaiheessa tunteet astuvat kohtalokkaasti peliin. Napattuaan soveliaan aviomiehen Valtosen neitokset tuntevat unohtavan muut suunnitelmansa, kuten Kirsti musiikkiopinnot.

Valtosen tuotantoon kuuluu myös pitkien, nuoruuden ihastukseen perustuvien avioliittojen kuvauksia. Niissä kehitys menee päinvastaiseen suuntaan. Kuva avioelämästä ja varsinkin miehistä on suorastaan negatiivinen. Esimerkiksi *Hätävarassa* (1938) pappilan sanavalmis Vappu päätyy naimisiin hurmuripoika Jalin kanssa, kun Jalin pitkäaikainen tyttöystävä jättää tämän. Avioliitto kuvataan urautuneena: Vappu pyörittää perheen arkea ja Jali tuntuu olevan kiinnostunut kaikesta muusta paitsi perheestään. Romaanissa *Rakas Vihtori* (1950) Kerttu, ammatiltaan kansakoulunopettaja, on nuorena rakastunut komeaan Vihtoriin. Vuosien mittaan hänelle tulevat tutuiksi miehensä luonteen heikkoudet. Vihtori heittäytyy ongelmitta vaimonsa elätettäväksi, valehtelee ja narrailee nuoria tyttöjä. Romaanin naiskuva on nykynäkökulmasta hämmentävä: Kerttu kuvataan vahvana naisena. Vahvuus näkyy kuitenkin lähinnä siinä, että hän oppii suhtautumaan heikkoon mieheensä lähinnä äidillisen ymmärtäväisesti ja suuntaa tarmonsä politiikkaan. Ero ei Valtosen romaaneissa ole mahdollisuus. Valtosen teoksissa avioliitot näyttävätkin kiertyvän taloudellisten syiden ympärille siten että jompikumpi elättää toista. Sovinnainen käsitys miehen ja naisen rooleista näkyy siinä, että suhteet, jossa miehellä on enemmän taloudellista valtaa, kuvataan myönteisempinä.

Kuten naisten viihderomaanin lajityyppiin sopii, myös neiti Talonmiehen ja herra Rehtorin välille kehittyy romaanin loppusivuilla romanssi. Neiti Talonmies päättää juhlia menestystään ylioppilaskirjoituksissa, ja sallii itselleen lahjaksi lomamatkan Lappiin. Pahaksi onneksi Papujoen keskikoulun herra Rehtori on ilmoittautunut samalle matkalle. Rehtori ei kuitenkaan tunnista viehättävää ja sivistynyttä Irja Sassiä koulunsa talonmieheksi – etenkin kun tämä puhuu sujuvasti kolmea kieltä, laulaa ja soittaa taitavasti pianoa. Herra Rehtori rakastuu. Neiti Talonmiehen ja Irja Sassin yhteys toki paljastuu asianmukaisesti Rehtorille, joka tietysti haluaa ”molemmat neitokset omakseen” (262.) Seuraa kyynelinen välienselvittely ja kosinta:

– Irja, elä anna typerän vihasi ja kostonhimosi pimittää valpasta ja laskelmoivaa järkeäsi. Kuuntele ensin ehtoni. Minulle valmistuu näinä päivinä tässä kylässä kahden huoneen ja keittiön huoneisto. Kalustan sen sinulle ja saat asua siinä ilmaiseksi. Opiskella voit vapaasti yliopistossa talvisin kenenkään häiritsemättä, sillä minähän olen kaukana Papujoella. Korkeintaan sunnuntaisin ja loma-aikoina kävisin sinua tervehtimässä. Huolehtisin myös mielelläni vaatteistasi ja jokapäiväisestä leivästäsi – Tämän kaiken annan sinulle jos lasket kätesi käteeni ja lupaat lähteä kanssani pappilaan.

– Herra Rehtori, tähän suorastaan ostate minut kuin sulttaani orjattaren itämaisilla markkinoilla. (Mts. 266.)

Irjan tunteet ovat romaanin loppukohtauksessa ristiriitaiset: hänen järkensä käskää ottamaan rikkaan rehtorin mutta sydän tuntee suuttumusta hankalaa työntajaa kohtaan. Suuttumus kuitenkin sammuu, kun Irja katselee hetken Rehtorin murheellisia ja katuvia kasvoja. Viimeisellä sivulla sekä neiti Talonmiehen sydän että järki ovat Rehtorin puolella.

Mitä tästä pitäisi ajatella? Naisasiaa varsin räväkästi ajavan teoksen loppu on ainakin nykynäkökulmasta yllättävän sovinnainen. Ratkaisu noudattelee 1950-luvun perhepoliittista ihannetta, jossa nainen valitsee mieluummin perheen ja parisuhteen kuin palkkatyön (ks. Hytönen 2014, 208; Koskinen-Koivisto ja Marander-Eklund 2013, 163.) Loppukohtauksessa neiti Talonmiehen saavutukset asetetaan sääty-yhteiskunnan arvojen mukaisiin kehyksiin. Vaikka Irja on ponnistellut kunnianhimosna ja sosiaalisen nousun vuoksi, opiskelu avaa hänelle ovet porvarilliseen avioliittoon. Kun neiti Talonmiehestä tulee ylioppilas Irja Sassi, hän muuttuu varteenotettavaksi kumppaniksi herra Rehtorille. Kyse ei ole enää epäsäätyisestä liitosta. Loppu korostaa myös rahan ja vallan kytköstä avioliitossa: Kun herra Rehtori tarjoutuu maksamaan tulevan puolisonsa opinnot ja toimeentulon, hän tulee ehdottaneeksi liittoa, jossa valta olisi taloudellisten syiden nojalla hänellä.

Mikäli *Neiti Talonmiestä* tarkastellaan naisten viihdekirjallisuuden kontekstia vasten, ristiriita naisen älykkyyttä, itsenäisyyttä ja pystyvyyttä korostavan sisällön ja sovinnaisen lopun välillä näyttäytyy ymmärrettävämpänä. Kyse ei ole pelkästään siitä, että romanttinen lajityyppi vaatisi että Neiti Talonmiehen on tunnettava herra Rehtoria kohtaan muutakin kuin ärtymystä. Viihdekirjallisuus, mukaan lukien kepeät romanssit, ovat monesti tarjonneet kulttuurisesti hyväksytyin ja turvallisen kehiksen, jossa voidaan käsitellä vaikeiksi koettuja ja ristiriitaisia asioita. Naisten kirjoittamissa avioliittokuvauksissa sovinnaiset loppuratkaisut ovat olleet tyyppillisiä, koska esimerkiksi naisen itsenäisyyttä tai seksuaalisuutta avoimesti korostaneet teokset herättivät vielä 1900-luvun alkupuolella moraalista paheksuntaa. Sovinnaiseen avioliittoon päättyvän juonen puitteissa noita teemoja kuitenkin sopi turvallisesti käsitellä ja jopa pohtia erilaisia vaihtoehtoisia naisena olemisen tapoja (ks. Launis 2006, 32–38, 41–50). Romanssijuoni muodostaa *Neiti Talonmiehessä* turvallisen kehiksen, jonka sisällä neuvottelua naisen itsenäisyydestä voidaan käydä. Kuvaus siitä, kuinka neiti Talonmies pärjää omillaan ja voittaa vaikeudet, on teoksen tärkein emansipatorinen ele. Sovinnainen loppu ei sulje pois pystyvyyden ja osaamisen kuvausta ja sen mahdollisesti tuottamia voimaannuttavia lukukokemuksia.

INTOHIMOA JA METSÄKAUPPOJA

Hilja Valtosen *Neiti Talonmies* on rakenteeltaan monikerroksinen. Siinä on paljon intertekstuaalisia ja itsereflektiivisiä elementtejä. Se sisältää myös laajan 1860-luvun nälkävuosiin keskittyvän sisäkertomuksen, joka toimii peilauspintana neiti Talonmiehen ja herra Rehtorin tarinalle. Tässä luvussa pohdin sisäkertomuksen ja muiden itserefleksiivisten elementtien merkitystä talouden ja rakkauden monimutkaisen suhteen kuvauksessa.

Kristina Malmion mukaan metafiktiivisyys, parodisuus ja ironisuus, niin sanottu ”teatraalinen metapuhe”, on ollut tyypillistä tuon ajan naisten viihdekirjallisuudelle. Malmio kytkee ilmiön sekä viihteen ja korkeakirjallisuuden rajojen häilymiseen että kirjailijoiden sosiaalisen ja taloudellisen aseman liikkeeseen. Monet kirjailijat kirjoittivat viihdettä osittain taloudellisista syistä. Viihteellä oli kuitenkin rahvaanomaisen leima. Kirjoittajan ja lukijan kulttuurista kompetenssia osoittavat metafiktiiviset keinot voidaankin nähdä tietoisena pyristelynä irti viihdekirjallisuuteen usein liitetystä huonon maun ja epä-älyllisyyden mielikuvista. (Malmio 2005, 175–180.) Malmion mukaan lajitietoisuus ja romanttisen viihteen konventioilla leikittely olivat myös ominaisia Hilja Valtosen romaaneille. Leikittelyyn sisältyy elementtejä, jotka purkavat romanttisen lajityypin konventioita ja niiden sisältämää käsitystä naisen paikasta (Malmio 1995, 2).

Neiti Talonmiehen intertekstuaaliset elementit voidaan nähdä osana sivistyneisyyden ja kulttuurisen kompetenssin merkkäamasta. Irjan tilikirjaansa raapustamat kuvaukset arkiaskareistaan ovat täynnä ironisia viittauksia maailmankirjallisuuteen. Karvaisen herra Rehtorin nimittämäinen ”uudeksi eesauksi” viittaa *Raamatun*. Kun neiti Talonmies sytyttää mahtiraapaisullaan tulen Papujoen keskikoulun pönttöuuniin, hänen taustallaan on ihmiskunnalle tulen ja järjen valon ojentava Prometheus (136). Talonmiehenä raatava Irja Sassi vertautuu myös kirjallisuuden aiempiin representaatioihin älyllään ja ahkeruudellaan sosiaalisessa nousussa onnistuneista naisista, kuten Hella Wuolijoen *Juurakon Huldaan* ja Charlotte Brontën *Jane Eyreen*. Herra Rehtori kutsuu huivejaan ahkerasti kutovaa neiti Talonmiestä ”*La Tricoteuseksi*”. Nimitystä käytettiin Ranskan vallankumouksen aikana naisista, jotka istuivat seuraamassa kansalliskonventin kokouksia ja teloituksia kutoen samalla sukkaa. Eino Leino kuvaa runossaan ”*La Tricoteuse*” (1902) näitä kutojattaria pelottavina mutta kiihottavina vallankumouksen hengettärinä. Rinnastaessaan Irjan tällaiseen hahmoon rehtori ilmaisee näkevänsä neiti Talonmiehessä jonkinlaisen yhtä aikaa himoittavan ja pelottavan yhteiskunnallisen muutoksen airuen. Kirjallisuusviittaukset ja niiden tunnistaminen korostavat Irjan sivistyneisyyttä ja nokkeluutta – ja samalla romaanin kerronta antaa viittaukset tunnistavalle lukijalle mahdollisuuden tuntea itsensä sivistyneeksi.

Myös *Neiti Talonmiehen* sisäkertomus korostaa eksplisiittisesti romaanin tietoisuutta lajikonventioista ja viihdeellisten romaanien historiasta. Se koostuu neiti Talonmiehen kirjeistä maisteri J. Ahtojälle⁷. Irja hankkiutuu kirjeenvaihtoon tämän tuntemattoman herran kanssa, jotta voisi parantaa aineenkirjoitustaitoaan. Kirjeissään hän lavertelee kuvitteellista sukutarinaa esivanhemmistaan Hermannista ja Annasta ja sanoo kaiken olevan pelkkää valhetta ja pötyä. Tarina sisältää goottilaisen kauhun elementtejä. Se on kirjoitettu vanhahtavalla tyyllillä, hyödyntäen ja osin parodioiden vanhoja kronikoita ja historiallisia romaaneita. Osana romaanin kokonaisuutta tarina on hämmäntävä: sille luodaan vitsikäs kehys mielikuvituksellisena kirjoitusharjoituksena. Itse tarinassa ei ole kuitenkaan mitään vitsikästä. Siinä heijastuu nälkävuosien epätoivo ja naisen surkea asema 1800-luvun Suomessa.

7 Maisteri J. Ahtojää paljastuu, kuten odottaa saattaa, romaanin lopussa Papujoen keskikoulun herra Rehtoriksi.

Sisäkertomuksessa varakkaaseen Hyvärilän taloon saapuu kerjäläisjoukon mukana kuolemaa tekevä nainen pienen poikansa kanssa. Poika, Hermanni, näkee pirun äitinsä ruumiin äärellä. Poika väittää pirun pakottaneen hänet nielemään tämän sarvineen kaikkineen. Poika jää taloon kasvatiksi ja häntä kutsutaan Pirunnielijäksi. Hermanni lähtee aikanaan maailmalle, menestyy ja palaa Hyvärilään. Pian hän iskee silmänsä talon ainoaan tyttäreeseen, nuoreksi neidoksi varttuneeseen Annaan. Hän tuntee Annaa kohtaan suunnatonta himoa, jota väittää rakkaudeksi. Anna taas ei kuumasta kosijastaan välitä. Hermanni kiristää Annan vaimokseen ja onnistuu, mutta onnen aika on lyhyt. Hermanni juoksee vieraisissa ja on samalla Annasta mustasukkainen.

Hyvärilän vanhan isännän kuoltua Hermanni tahtoi myydä talon metsät, mutta Anna asettuu poikkiteloin. Uuden, vuonna 1889 voimaan astuneen lain mukaan hänellä on siihen oikeus. Tästä oikeudesta Hermanni toteaa, että ”sellainen pas-kainen paragrafi, ettei mies saanut myydä vaimonsa omaisuutta ellei tämä pannut nimeään kauppakirjan alle.” (170.) Hermanni turvautuu väkivaltaan, minkä Anna paljastaa kesken kaupantekotilaisuuden:

Anna kääntyi selin ja ennen kuin kukaan aavisti, hän nosti hameensa ja näytti selkänsä ja reitensä, jotka olivat täynnä mustia, verisiä makkaroita. Kaikki huudahtivat kauhistuneena.

– Näin minua taivuteltiin viime yönä kirjoittamaan nimeni. Ensi yönä minut tape-taan, mutta jos minun nimeni löytyy jostakin kauppakirjasta, on se väärennys ja vastoin minun viimeistä tahtoani: Lasteni nimessä teidän on syytettävä häntä sil-loin petoksesta. (Mts. 172–173.)

Hermanni väittää, että Anna on tullut hulluksi ja sulkee tämän apetupaan lukko-
jen taa. Anna saa kuitenkin viimeisen sanan: hän pääsee pakoon vankeudestaan
nuoren kansakoulun opettajan avulla. Hermanni on alkanut ahdistella tyttöpola.
Naiset sokaisevat Hermannin silmät ja piru tulee sieltä ulos. Hermannista tulee
lauhkea ja avuton, kun taas Anna ottaa käsiinsä komennon kotitalossaan ja entinen
hurskas talonpoikainen järjestys palaa Hyvärilään.

Neiti Talonmiehen sisäkertomus tuo lisäsävyjä pääkertomuksen välittämään
kuvaan talouden ja rakkauden suhteista. Vaikka pääkertomus päättyykin sovin-
naisesti romanssiin, sisäkertomus näyttäytyy sen synkän ironisena vastavoimana.
Se vie huomion avioliittoinstituution ongelmiin ja rakkauden loppumisen mahdol-
lisuuteen ja siten purkaa romanttisen lajityypin konventioita. Vaikka Hermanni
tunteekin Annaa kohtaan aluksi palavaa intohimoa, se ei estä tätä viemästä nai-
sen omaisuutta. Anna perinteisessä talonpoikaisessa emännän roolissaan edus-
taa samanlaista järkipäisyyttä kuin neiti Talonmieskin. Hän olisi halunnut solmia
luottamukseen, kumppanuuteen ja keskinäiseen kunnioitukseen perustuvan liiton
naapurin nuoren isännän Markun kanssa. Romaanissa korostuu ajatus, että tämän
tyyppinen liitto mahdollistaisi onnen pikemmin kuin intohimo. Annalle tärkeä asia
on sukutilan omaisuuden säilyminen ja siirtyminen eteenpäin. Sisäkertomuksessa,
huolimatta sen luonteesta kurittomana kirjoitusharjoituksena, vakaa omaisuus ja
elämäntapa ovat hyvän elämän edellytyksiä. Tarina nostaa esiin onneen liittyvät
taloudelliset ehdot: onni on kovien aikojen ihmisille turvattua tulevaisuutta, jonka
tarjoaa pikemmin vakaa liitto kuin intohimo. Sisäkertomus korostaa niitä ongelmia,

joita naisen taloudellisesti riippuvainen asema miehestä tuottaa. Vaikka Irjan ja Annan asema on erilainen ja naisen asema olikin 1800-luvun lopulta 1950-luvulle parantunut huomasti, sisäkertomus vihjaa naisen alistamisen mekanismien jatkuvan. Myös Irja uhkaa joutua romaanin lopussa kauppatavaran rooliin.

KENELLÄ ON VARAA RAKKAUTEEN?

Hilja Valtosen *Neiti Talonmiehessä* niukka talous ja rahan merkitys näyttäytyvät monilla temaattisilla tasoilla: Romaani on kuvaus suomalaisen yhteiskunnan siirtymisestä sodan niukkuudesta kasvun aikaan ja agraarisesta yhteiskunnasta kohti koulutukselle rakentuvaa hyvinvointiyhteiskuntaa. Niukkuus, jota agraarinen yhteisöllisyys tasapainottaa, näkyy vielä koulun arjessa. Se, että kasvavat lapsilaumat saatiin opintielle ja pienen kunnan pyörät pyörimään, vaati yksityisten ihmisten henkilökohtaista panostusta ja varsin suurta joustavuutta työnteossa. Neiti Talonmiehen työurakka kertoo – toki ironisesti liioitellen – jälleenrakennusajan ja elpymisen suomalaisen yhteiskunnan työn määrästä.

Neiti Talonmiehen työnkuvaus sisältää paljon niin sanotulle jälleenrakennuskauden eetokselle ominaisia piirteitä. Siinä toistuu samankaltainen usko tulevaisuuden työn ja yrittämisen avulla, jota myös jälleenrakennuskauden tiedotusvälineet ja poliittinen ohjailu tuottivat. Sittemmin eetos on punoutunut osaksi tunnistettavaa kertomusta jälleenrakennusajasta. Vaikka jälleenrakennusajan puhetavoissa jaksamisen ja uhrautumisen diskurssit ovat olleet voimakkaita (ks. Holmila 2008, 5; Hytönen 2014, 246), *Neiti Talonmiehessä* yksilön sosiaalinen nousu ja yksityisyritteliäisyys peittävät uhrautuvuuden vaateet alleen. Teos korostaa pikemminkin naisen oikeutta edetä ja pärjätä. Uhrauksista on saatava korvaus.

Valtosen ajankuvaan sisältyy paljon yhteiskuntakritiikkiä, joka liittyy erityisesti sukupuoleen ja luokka-asemiin. Romaanin kuvaamassa yhteisössä ei ole jaettuja arvoja, eikä ”jälleenrakentamisen eetos” yhdistä ketään. Teos sijoittuu aikaan, jolloin naisten palkkatyö oli yleistymässä, ja teoksen teemat voidaan nähdä osana alkavaa keskustelua työpaikkojen epätasa-arvosta. *Neiti Talonmiehessä* nuori nainen on työpaikalla avoimen seksismin kohde, naisen tekemä kokopäiväinen keittäjän ja siivoojan työ näyttäytyy vain ”lisätyönä” varsinaisen työn, eli miehiksi määriteltyjen talonmiehen tehtävien rinnalla. Luokkarajat näyttäytyvät myös musertavan selkeinä. Se, että *Neiti Talonmiehen* kaltaisessa viihderomaanissa tartutaan naisten työn edellytyksiin näinkin kipakasti, kertoo siitä, että naisten palkkatyön yleistyessä myös työn epäkohdat siirtyivät julkiseen keskusteluun. Mutta vaikka *Neiti Talonmies* sisältääkin kriittistä keskustelua luokasta ja sukupuolesta, se noudattelee osittain aikansa sovinnaisia käsityksiä. *Neiti Talonmiehessä* ironisoidaan naisia, joilla avioliitto on ainoa päämäärä, mutta romanssiin ja parisuhteen solmimiseen tämäkin teos päättyy. Tosin pääkertomuksen sovinnainen romanssi-juoni voidaan nähdä kehyksenä, joka mahdollistaa itsenäisen naiseuden vaihtoehdon pohtimisen. Sisäkertomuksen representaatio onnettomasta avioliitosta purkaa romansseille tyypillistä sovinnaista perhekasitystä. Voidaan myös todeta, että *Neiti Talonmiehessä* on pikemmin kyse yritteliään yksilön mahdollisuuksista sosiaaliseen nousuun kuin halusta purkaa luokkarakenteita. Talonmies yritteliäinen asenteineen

on sankari, mutta ymmärtämystä ei samalla tavoin heru muille työläisnaisille. Nämä kuvataan ”laiskoina akkoina”, jotka kuppaaavat työnantajalta rahaa ja juoruilevat.

Niukkuuden talous näkyy myös tunteissa. Romaanin tunteiden kuvaus myötäilee sodanjälkeisiä itsehillinnän ihanteita. Tämän itsehillinnän ironisenakin symbolina voisi pitää neiti Talonmiehen Tilikirjaa. Tilikirja on ainoa, jolle hän kertoo tunteistaan, haaveistaan ja tulevaisuuden suunnitelmistaan, ja silloinkin hän puhuu tulojen ja menojen kautta, talouden termein. Tällaista asennetta olisi helppo pitää pitkälle reifioituneena: asioiden rahallinen arvo siirtyy mittaamaan jopa ihmissuhteita. Jälleenrakennuskauden konteksti puhuu kuitenkin jostakin muusta. Neiti Talonmiehen takertuminen rahaan ja kasvaviin tileihinsä – ja se, että tällainen voidaan nähdä samastuttavan ja sympaattisen sankarittaren piirteenä – kytkeytyy jälleenrakennuskauden kontekstiin. Tasapainossa oleva talous ja omat kyvyt ja taidot, jolla elämää viedä eteenpäin, edustavat turvallisuutta omaisensa ja omaisuutensa menettäneelle tytölle. Puhumattomuus, työlle omistautuminen ja pärjäämisen korostaminen olivat myös sotaveteraaneille ominainen tapa selvitä (Kirves 2015, 259). Puhe traumaista, niiden käsittelyn tarpeesta ja etenkin mahdollisuus siihen tulivat vasta vuosikymmeniä myöhemmin.

Neiti Talonmies toimii ihmissuhdekuvauksena ja tapakomediana aikansa kehyksissä. Se ei ehkä tarjoa romantiikkaa, vaikka tuhkimotarinan tarjoaakin. Kirjan voimauttava vaikutus liittyy huumoriin, selviytymiseen ja kuvauksiin vahvoista naisista, ei niinkään lopun sovinnolliseen ratkaisuun. Valtosen parisuhdekuvaukset eivät kyynisyydessään jää paljoo jälkeen Maria Jotunin novellien kuvauksista avioliitosta jatkuvana taisteluna. Molempien kirjailijoiden teoksissa maailma on miesten maailma ja rakkaus on kaupankäyntiä. Tässä maailmassa naisen on parasta olla realisti ja tehdä hyvä avioehto. Niin Jotunin kuin Valtosenkin teoksissa tiukan kaupankäynnin tuloksena voi kuitenkin olla molempia osapuolia tyydyttävä, ihan hyvä suhde.

TUTKIMUSAINEISTOT

Valtonen, Hilja 1926: *Nuoren opettajattaren varaventtiili*. Helsinki: Otava.

Valtonen, Hilja 1933: *Vaimoke*. Helsinki: Otava.

Valtonen, Hilja 1938: *Hätävara*. Helsinki: Otava.

Valtonen, Hilja 1950: *Rakas Vihtori*. Helsinki: Otava.

Valtonen, Hilja 1960: *Neiti Talonmies*. Helsinki: Otava. [1954]

Kivi, Aleksis 1975: *Seitsemän veljestä*. Helsinki: Otava. [1872]

KIRJALLISUUS

Bruun, Otto, Teppo Eskelinen, Ilkka Kauppinen & Hanna Kuusela 2009: *Immateriaalitalous*. Helsinki: Gaudeamus.

Gallagher, Catherine & Stephen Greenblatt 2000: *Practicing New Historicism*. Chicago and London: University of Chicago Press.

- Greenblatt, Stephen 1997: *Shakespearean Negotiations. The Circulation of Social Energy in Renaissance England*. Oxford: Clarendon.
- Harvey, David 2008: *Uusliberalismin lyhyt historia. (A Brief History of Neoliberalism.)* Suom. Koskinen, Kaisa. Tampere: Vastapaino.
- Holmila, Antero 2008: Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944–1945. – *Elore* 15(2) [online]. < http://www.elore.fi/arkisto/2_08/hol2_08.pdf > [26.11.2016.]
- Huhtala, Liisi 1996: ”Rakas kirjani voi uskoa”: Hilja Valtosen: Nuoren opettajattaren varaventtiili. – Salokannel, Juhani (toim.), *Kirjojen Suomi*. Helsinki: Otava, 234–243.
- Hytönen, Kirsi-Maria 2013: Esiliinat, ohrapuuro ja käsityötunnit. Koulut jälleenrakennuskaudella. – Hytönen, Kirsi-Maria & Keijo Rantanen (toim.), *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena. 43–50.
- Hytönen, Kirsi-Maria 2014: ”Eielämäni lomina mahtunut”. *Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Joensuu: Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Eerika Koskinen-Koivisto 2011: Johdanto. Miehet ja naiset suomalaisessa palkkatyössä ja sen tutkimuksessa. – Hytönen, Kirsi-Maria & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Työtä tekee mies, nainen*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 7–23.
- Jokinen, Elina 2010: *Vallan kirjailijat. Valtion apurahoituksen merkitys kirjailijoille vuosituhatosen vaihteen Suomessa*. Helsinki: Avain.
- Kirves, Jenni 2015: Elämä omiin käsiin. Traumoista selviytymiseen. – Kivimäki, Ville & Kirsi-Maria Hytönen (toim.), *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino. 275–284.
- Kivimäki, Ville 2013: *Murtuneet miehet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.
- Kivimäki, Ville 2014: Sotamies Riitaojan poikauhri. – Markkola, Pirjo, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.) *Näkymätön sukupuoli. Mieheden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino. 246–270.
- Knuuttila, Maarit 2013: Kun äiti jääkaapin osti. – Hytönen, Kirsi-Maria & Keijo Rantanen (toim.), *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena. 163–181.
- Koskinen-Koivisto, Eerika & Marander-Eklund, Lena 2013: Kotirouva – rankka ja vastuullinen ammatti. – Hytönen, Kirsi-Maria & Keijo Rantanen (toim.), *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena. 171–181.
- Launis, Kati 2006: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- Malmio, Kristina 1995: Kapina rakkaudessa. Hilja Valtosen romaaneissa romanttinen diskurssi muuntuu ja murtuu. – *Naistutkimus* 8(1): 2–12.
- Malmio, Kristina 1996: Ketun kertomus. Kulttuurikoodeja, intertekstejä ja arkkitekstejä Hilja Valtosen romaanissa Älä nuolaise ennen kuin tipahtaa! – *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 49(2) [online]. < <http://elektra.helsinki.fi/se/k/0355-0176/49/2/ketunker.htm> > [18.8.2017.]

- Malmio, Kristina 2005: *Ett skrottande (för)fall. Teatraliskt metaspråk. Förståelse litteratur och den bildade klassen i Finland på 1910- och 1920-talen*. Helsingfors: Helsingfors Universitet.
- McGuigan Jim 2010: *Cool Capitalism*. London: Pluto Press.
- Nenonen, Marko 2013: ”Hän parakin luona patjaa kantaa”. Työttömyystyöläisten Suomi. – Hytönen, Kirsi-Maria & Keijo Rantanen (toim.) *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena. 99–109.
- Nevala, Seija-Leena & Kirsi-Maria Hytönen 2015: Toimet, työt ja taakat. Perhe-elämää maaseudulla sodan jälkeen. – Kivimäki, Ville & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino. 151–172.
- Niemi, Juhani 1988: *Viime sotien kirjat*. Helsinki: SKS.
- Ojajärvi, Jussi 2006: *Supermarketin valossa. Kapitalismi, subjekti ja minus Mari Mörön romaanissa Kiltin yön lahjat ja Juha Seppälän novellissa ”Supermarket”*. Helsinki: SKS.
- Ojajärvi, Jussi & Liisa Steinby (toim.) 2008: *Minä ja markkinavoimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Helsinki: SKS.
- Ojajärvi, Jussi 2013: Kapitalismista tulee ongelma. – Hallila, Mika, Yrjö Hosiaisuoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Helsinki: SKS. 131–153.
- Patomäki, Heikki 2007: *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.
- Selin, Sinikka 2017: *Mikä sinusta tulee isona? Koulutus- ja ammattisuunnitelmat 1950–60 -luvun Helsingissä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- Sennet, Richard 2007: *Uuden kapitalismin kulttuuri. (The Culture of the New Capitalism 2006)* Suom. Koskinen, Kaisa. Tampere: Vastapaino.
- Sevänen, Erkki 2008: *The modern and contemporary sphere of art and its place in societal-cultural reality in the light of system-theoretical and systemic sociology: A study of a sociological research tradition and its art-theoretical contribution*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Skeggs, Beverley 2014: *Elävä luokka. (Class, Self, Culture, 2004.)* Suom. Lahikainen, Lauri & Mikko Jakonen. Tampere: Vastapaino.
- Steel, Tytti 2011: Sataman Helmi. Sukupuolen risteävät erot satamatyöntekijän muistelukerronnassa. – Hytönen, Kirsi & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Työtä tekee mies, nainen*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 102–137.
- Tilastokeskus 2007: Koulutus Suomessa: yhä enemmän ja yhä useammalle [online]. < <http://www.stat.fi/tup/suomi90/marraskuu.html> > [3.11.2016.]
- Tuominen, Marja 2003: Lapin sodan tuhot ja jälleenrakennus. – Massa, Ilmo & Hanna Samola (toim.) *Lappi: Maat, kansat ja kulttuurit*. Helsinki: SKS. 102–125.

- Tuominen, Marja 2015: Lapin ajanlasku. Menneisyys, tulevaisuus ja jälleenrakennus historian reunalla. – Kivimäki, Ville & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino. 39–70.
- Turunen, Risto 1999: Kansallisen uudet tulkinnat Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. – Koistinen, Tero, Piret Kruspere, Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.) *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Helsinki: SKS. 202–229.
- Turunen, Risto 2009: Kirjatuotanto ja kulttuurinen murros. – Grahm, Maarit & Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö, prosessit*. Helsinki: SKS. 82–104.
- Tuukkanen, Anna 2009: Pukinjalalla koreasti. Yhteiskunta-asemien tuottaminen Hilja Valtosen romaanissa Nuoren opettajattaren varaventtiili. – *Avain. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 2009(3–4): 60–73.
- Vakimo, Sinikka 1999. Louhi – Sopimaton nainen? – Knuuttila, Seppo, Tarja Kupiainen & Ulla Piela (toim.), *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Helsinki: SKS. 56–74.

FT Elina Arminen toimii kirjallisuuden yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa. Hän on perehtynyt erityisesti kotimaiseen modernistiseen ja nykykirjallisuuteen. Hän on käsitellyt useissa artikkeleissaan kaunokirjallisuuden ja sota- ja jälleenrakennusaikaa koskevan kulttuurisen muistin suhteita.